
Butlletí

del

Centre Excursionista de Catalunya

- CLUB ALPI CATALA -

Antiguitats de Tona

Restes ibèriques i romanes

SÓN molt poques les noves publicades sobre les antiguitats del poble de Tona, i de ben poc interès, si descomptem la de l'acta de consagració, en 888, de l'antiga església parroquial, i de l'interessant treball publicat en el *Butlletí del Centre Excursionista de Vic*, sobre «L'Església de la Mare de Déu del Barri», signat per G. (vol. II, p. 99-100. Juny-setembre de 1916 - Gudiol). No obstant, un petit passeig pels contorns de Tona, dóna tot seguit la impressió d'una relativa abundància de restes del seu poblament antic.

En diferents llocs, es troben testos ibèrics i romans, especialment en el planell o plataforma del turó anomenat el Castell, i en la part del migjorn d'aquest turó, prop de l'antiga església de Santa Maria del Barri, coneguda avui per Nostra Senyora de Lourdes, i des d'aquest punt fins al pla. En els marges de sobre i sota d'aquesta església hi ha restes d'antigues parets, i hom pot trobar-hi fàcilment fragments ceràmics, incrustats en la terra, i fins queixals i fragments d'ossos. Junt a Tona, en la carretera que va a Collsuspina, hi ha un camp tancat amb paret de tàpia - que no fa gaire temps fou camp de futbol - on es veu que l'argila que s'utilitzà en fer la paret, procedent d'allà mateix, era molt abundant de roma-

nalles. Allà hem recollit ceràmica mal cuïta, feta a mà, i amb mica i grans de sílex, de color negrós; ceràmica ibèrica de la corrent, feta a torn, i, finalment, ceràmica romana, campaniana o hellenística i sigil·lada, amb trossos de ferro i dents de cabra, molars de porc i d'ovella, etc. .

Enguany, amb motiu de fer el camí d'unió entre els balnearis, en un lloc pròxim al de Roqueta, i entre aquest i la masia La Villa, foren descoberts diversos enterraments. És ben probable que en quedin encara d'altres per descobrir. Sobre les troballes, només feuim notícia d'un fragment ceràmic, negrós, extraviat. Les sepulcres eren obertes en la terra i protegides per sobre per algunes lloses. Amb tan pocs antecedents, és molt difícil de fer un judici encertat sobre l'època a què podien correspondre.

En un dels marges, on hi ha el camí de sobre l'església de Lourdes, es pot veure una paret de pedra seca, en part de la qual, i com a rebles, hi ha restes d'un paviment de calç d'uns 20 cm. de gruix, que bé podrien ésser procedents d'alguna obra romana; allà mateix hem vist fragments de tègula.

Objectes existents en les col·leccions

De temps han anat recollint-se els objectes que han sortit, i s'han guardat els que han estat considerats com de més estima, en el Museu de Vic; en la col·lecció Sala, de la mateixa ciutat; en la Casa de la Torrellebreta i en el Mas Riambau, de Tona, i potser en altres llocs que desconeixem.

En el Museu de Vic hi ha un fragment de ganivet, de sílex, blanc, d'uns 25 mm. de llargada; també hi ha senyalats com a objectes procedents del Castell de Tona (n.ºs 8438 i 8439), dues petites puntes de sageta de forma triangular amb aletes i peduncle, una de sílex blanc i l'altra de sílex rosat, ultra diverses destrals o pedres de llamp i un queixal de senglar, tot en la sala de la instal·lació Ause-tana del Museu.

El senyor Josep Sala i Molas, de Vic, en la seva col·lecció d'unes mil set-cents pedres de llamp, en té alguna procedent de Tona. De les set-cents que hi ha classificades, ho són dues (n.º 450 i n.º 470), també n'hi ha alguna altra, entre les pendents de classificació.

Els propietaris del mas Torrellebreta, situat en el terme de Balanyà i en un lloc molt proper al de Tona, tenen a llur poder dues puntes de sageta, de sílex, amb aletes i peduncle, de les fetes amb

múltiples retocs; un fragment de ganivet de sílex blanc, i una punta de sílex de color de canyella, una punta de sageta de bronze; tres fragments de pedra de llamp de diorita i altres dos de bassalt; un disc d'os, pentanyent a un collar, i diverses monedes, alguna d'ibèrica. Tot trobat prop del mas de Torrellebreta, propietat de D. Josep M.ª Villarrúbia.

El qui en aquest particular té més coses recollides i ensem objectes de més importància, és el senyor Jaume Galobart, propietari de la casa Riambau, antiga pagesia situada en el vessant de migjorn del puig de Tona. Ell té, ultra la pedra gravada, verdadera estela ibèrica, i els testos ceràmics romans a què féu referència Mossèn Gudiol (article citat sobre «L'Església de la Mare de Déu del Barri»), unes pedres corresponents a diversos molins de mà; algunes tègules; testos ceràmics ibèrics, campanians i aretins; un gran nombre de monedes, moltes d'elles ibèriques i romanes, i alguns altres objectes. Els diversos fragments trobats de l'estela ibèrica, són avui dia aparellats en la maïsa, la qual cosa facilita llur estudi i dificulta la seva pèrdua. El total reconstruït és un fragment que amida 92 cm. d'altura per una amplada de 86 cm. És pedra procedent del proper Montseny i d'un color blanc-rosat. Fou descoberta cap a l'any 1915, casualment, en el camp de conreu on s'arranjà, en 1923, el camp de futbol, lloc pròdig en restes de l'antiguitat. Dos cops aquesta pedra amagada per una capa de terra malmeté la llaura de fusta que utilitzava el masover. Per això el pagès es decidí a arrencar-la, i quedà no poc sorprès pel que hi havia gravat.

Moltes de les coses que té el senyor Galobart foren trobades en fer aquest camp de futbol. Fou precís desmuntar un camp i ter-raplenar-ne un altre. D'allà procedeix un molt bonic objecte de bronze, classificat com a espàtula romana, d'un decorat sobri i elegant; amida 17 cm. de llarg, i té els dos extrems acabats en forma de pala, d'uns 18 mm. d'ample; l'amplada, en la part central és d'uns sis mil·límetres.

La peça de terrissa més sen-cera que, procedent de Tona, posseeix el senyor Galobart, és un llagrimatori de terra cuita; però tampoc no és sencer del tot.

D'entre una pila de monedes - més d'una seixantena - troba-des per allí, i moltes altres co-

45. E T M Y I N O T P

75a. A D N E M K N

13. { P T M P I N
P T M E S K N

ses de metall com segells i ploms de missa, pallofes o pallarofes..., en una ràpida inspecció en poguérem veure unes vint-i-cinc d'ibèriques i romanes. Entre les ibèriques sembla haver-n'hi una de Jaca i una altra d'Osca; classificades sense reserva, podem assenyalar-ne tres, que citem amb els números que tenen en el Campaner i Fuertes, i són:

- 45. Segons Campaner
 - = Ausatza. Virila (segons Heiss)
 - = Vasata (Arbeca?) (segons Delgado)
 - = Ausetanos, Tatolaietes; Baecula (segons Zòbel)
- 75 a. Segons Campaner
 - = Laies - localitat indeterminada (Heiss)
 - = Laeisa; Laetani - Olesa de Montserrat (segons Delgado)
 - = Laietanos; Barcino (segons Zòbel)
- 13. Segons Campaner
 - = Ausa - Vic (Heiss)
 - = Ausa - Vic (segons Delgado)
 - = Ausa - ausenses - segons Zòbel).

D'entre les romanes, diverses d'elles són imperials. En una hem llegit un AUGUSTUS, encara que no es veu bé a quin emperador pertany; n'hi ha una que sembla dir DOMITIANUS, i una altra que sembla que digui VESPATIANUS.

D'un examen més detingut que permetés de fer improntes ben acurades, segurament serien moltes més les que podrien classificar-se.

Forns ceràmics ibèrics

Hem trobat a Tona restes de tres forns antics, dos dels quals corresponen clarament als temps ibèrics, i pel que es refereix a l'altre, suposem que assoleix també l'antiguitat que aquesta cultura ibèrica representa, si és que no resulta ésser d'una antiguitat encara major.

Forn antic de la carretera.—Està situat molt proper al poble, a uns cent trenta-set passos de la darrera casa del carrer de Seva, en sortir pel camí de l'estació de Balanyà, en un marge de la part esquerra, és a dir, en la carretera que, de Collsuspina, per Santa

Maria de Seva, mena a Viladrau, dins del quilòmetre quatre i a uns set metres abans d'arribar a la fita hectomètrica marcada amb el número quatre.

La impressió que ens féu en veure les restes per primera vegada, tot passant amb automòbil, fou que es tractava d'una petita sitja situada en un marge de la carretera, que havia quedat tallada pel mig. El dia que anàrem a reconèixer aquestes restes, veiérem que no era així, ja que les parets eren les naturals del banc argilós, però cuites pel foc que s'hi havia fet. En fer l'excavació va anar sortint clarament un antic forn, excavat en un banc d'argila, sense haver utilitzat en la construcció ni pedres, ni calç, ni maons, ni tubots.

Una gran part del forn era ja desapareguda de molt temps, probablement per estar d'antic situat en un lloc pròxim a un camí; no obstant, quedaven enfront unes restes, ben manifestes, a base de les quals hem fet una restauració hipotètica.

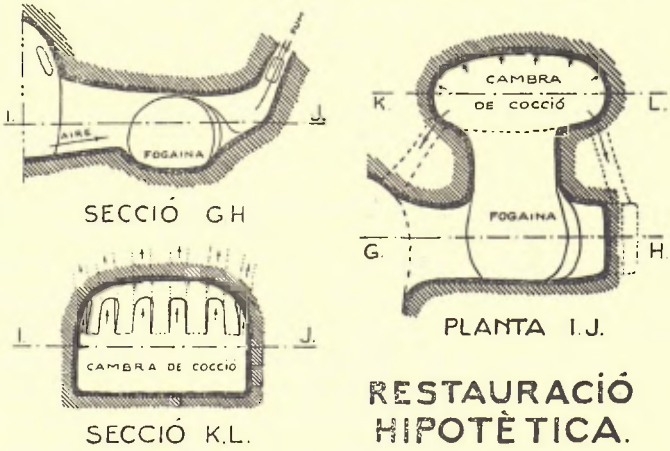
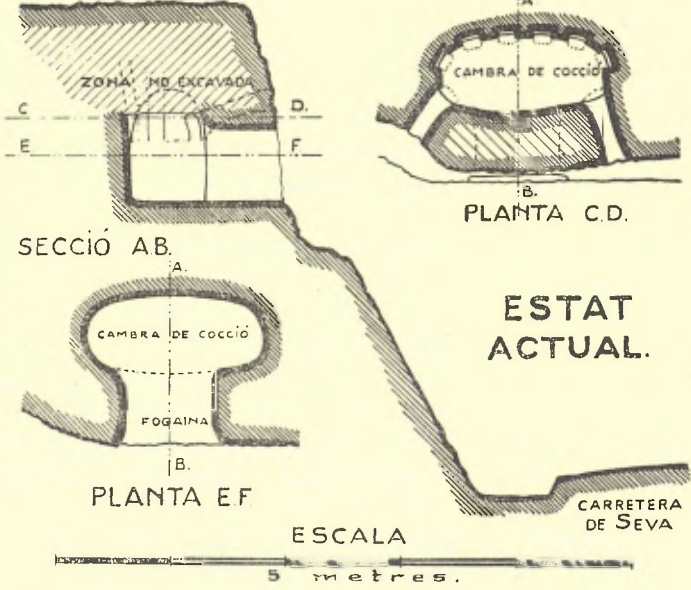
Era del tot ple, en la part més interna, de terra argilosa molt compacta i dura i, per tant, de mal arrencar. Pròxim ja a quedar completament buidat, el pagès que conrea el camp va tenir la mala pensada de retirar-nos el permís per a continuar l'excavació del poc que mancava; no cal dir que en els lleures del treball hi van anar alguns recercadors d'or, amb la verga, per veure si ells descobrien el lloc del tresor i si podien endur-se'l.

El gràfic que adjuntem exposa els resultats obtinguts i els suposats, tant pel que realment manca com pel que existeix, però que no hem pogut reconèixer. En la part corresponent a la fogaina, hi havia uns dos travessos de dit de carbonissa.

Les troballes han estat escasses: un fragment de ceràmica llisa, de forma atípica, mal cuit, vermellós en la banda externa i grisós en la interna, que sembla fet a mà i que judiquem ibèric, i unes dents, les quals, examinades pel docte Mossèn J. R. Bataller, han estat classificades com a dents inferiors de cabra, *CAPRA*, troballa freqüentment feta en les excavacions de les coves de Catalunya.

La tècnica de la cuita de la terrissa mitjançant aquest forn, ens dóna idea d'un grau de cultura força inferior a la del forn ibèric, en què la cambra de cocció està sobre de la fogaina. Aquí la fogaina i la cambra estan en un mateix pla horitzontal, situades la una al costat de l'altra, comunicant-se directament. Cert que això ja és un progrés enfront de la poca tècnica que representa la cuita directament a l'aire lliure, o bé la cuita feta en un sol departament, a la vegada fogaina i cambra de cocció (semblaria que fos així, el procediment

TONA FORN ANTIC DE LA CARRETERA.

BARCELONA, AGOST, 1932. J DANÉS, ARQUITECTE

utilitzat en alguns forns que han estat descrits com tenint la cambra de cocció al damunt quan no s'ha trobat cap senyal d'aquesta part i quan les mides de cinc metres de llarg per un d'amplada no semblen correspondre a un departament destinat tot ell a fogaina).

El procés consistia a encendre el foc, que tenia un tiratge directe, fins que se li suprimia aquest tiratge i se'l substituïa per un d'indirecte, el qual feia que la calor penetrés en la cambra de cocció. Els dos forats que hem pogut reconèixer, que surten de la cambra de cocció cap a l'exterior, els judiquem fets, l'un, amb la idea de poder examinar el procés de la cuita, i l'altre, que dona precisament al que suposem ésser la xemeneia de tiratge directe, per establir des d'un començament una miqueta de tiratge al través de la cambra de cocció.

Deplorem que no poguéssim completar l'excavació ja que ens hauria donat més clarícies sobre els canals de tiratge, iniciats en el sostre de la cambra de cocció, canals que deuen ésser els precursors dels forats que formen l'engraellat del sostre pla dels forns ibèrics, que tenen la cambra sobre la fogaina, tal com el que tot seguit examinarem.

Forn ibèric de La Villa.—Molt més gran que el de la carretera és el forn ibèric que hi ha tocant al torrent de la Ferreria, entre la font La Suïssa i la masia La Villa, en terres d'aquesta finca, propietat de N'Anton Barata i Rocafort, de Terrassa, al qual, com al comú amic En Ricard de Campmany, m'és plaent de fer constar el meu agraïment per les facilitats que m'han donat.

Els plànols adjunts ens excusen de fer la descripció; és notable la gran semblança amb el forn ibèric de Rubí (*Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, MCMXXI-XXIII, pàgs. 65 a 67), d'unes mides molt iguals; la fogaina, però, és dividida en dues, per una paret de terra, la qual fa el mateix efecte que la columna del forn de Rubí, és a dir, sostenir la part superior de la fogaina, que aquí és molt més pesant, ja que en lloc d'un gruix de 0'45 m. té el de 0'85 m., segurament degut a la diferent qualitat de les argiles. L'engraellat del de Rubí és fet amb 42 forats: set de front per sis de profunditat; mentre que aquí en tenim 56, vuit de front per set de profunditat.

Aquest forn és també molt i molt semblant al descobert de fa poc temps en un camp del mas Colomer, d'Alpens, el qual tenen en estudi els amics de Vic, amb Mossèn Eduard Junyent al front. Té columna al mig, com el de Rubí, i presenta vuit forats de front, com aquest de Tona. Per les dades que amablement m'han facilitat, he

pogut apreciar com aquest d'Alpens deu estar molt ben conservat en tot el que és la part baixa o fogaina. Era del tot amagat i desconegut, quan un dia, amb motiu d'unes pluges seguides i abundoses, espontàniament va aparèixer.

El més important trobat en aquest forn de Tona, és la cambra superior o de cocció de les peces ceràmiques, la qual es veu que fou oberta en el banc d'argila, talment també com les fogaines. A l'objecte que no es tirés a perdre aquest interessant detall, ens hem acontentat a no fer més que posar-lo de manifest; per al degut estudi caldria treure les runes de la cambra, i tot seguit deixar la troballa en forma, per tal que les inclemències atmosfèriques no en fessin desaparèixer res. Segurament, aquest reconeixement donaria llum sobre l'obertura o obertures que aquesta cambra devia tenir, tant per al tiratge i sortida de fums, com per a enfornar i desenfornar les peces, així com per a vigilar el procés de la cuita.

Com es pot veure pels gràfics que acompanyem, aquest forn té perduda la boca de les fogaines, que segurament era una de sola i centrada. Dintre del forn, en la part per nosaltres reconeguda, solament hi havia terra argilosa, amb una capa de cendra blanca en la part inferior, d'un gruix d'uns 20 cm. També recollírem un regalim de terra recuita, d'argila, corresponent al sostre de la fogaina, la qual per excés de calor havia sofert una fusió. Repetidament succeiria aquesta fusió, la qual anava engrandint els forats del sostre pla i aprimava la paret divisòria de les fogaines; això va motivar reparacions, que són encara ben manifestes.

La cambra superior està plena de material relativament poc compacte, amb molts trossos de teula corrent, que semblen posats expressament pel pagès que conrea el camp a fi d'assegurar l'estabilitat del marge.

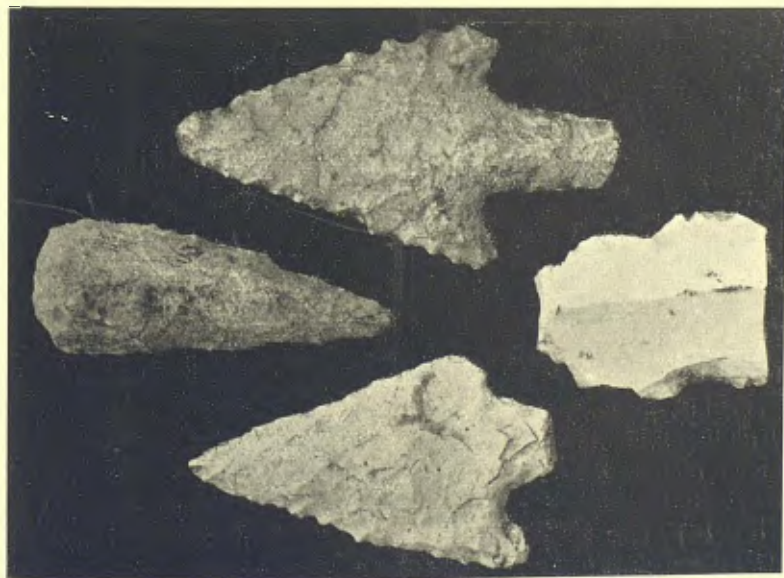
Suposem que serviria per a coure la terrissa llisa, feta a torn, del tipus d'àmfora ibèrica, de forma cònica, amb dues petites nanses prop de la vora, que és la que per Tona hem trobat amb més abundància. Les argiles mateixes del banc en què fou excavat el forn, servirien per a la fabricació de la ceràmica; l'aigua era ben propera, també.

Si aquest forn, com els del seu tipus, fou excavat en el subsòl i no precisament en un marge, tal com avui es presenta, hom pot tenir idea del molt que ha canviat el paisatge en aquell indret, puix ara la seva part més baixa està un metre i mig més alta que el petit torrent que ve de la font de La Suïssa. Ja es pot comprendre que no és d'esperar que pugui ésser trobat l'escorial on es tiraven

GRS. J. DUBIÉ

TONA: FRAGMENTS DE L'ESTELA IBERICA TROBADA EN TERRES DEL MAS RIANBAU

TONA: OBJECTES DE SILEX TROBATS EN UN VESSANT DEL PUIG DE TORRELEBRETA

Ch. J. Dimes

TONA: FORN ANTIC DE LA CARRETERA. EN ÉSSER INICIADA

EL 1850

TONA: FORN IBERIC DE LA VIL·LA EN EL QUAL ES VEHEN
LES RESTES DE LA CAMBRA DE COCCÍO

TONA: FORN ANTIC DE LA CARRETERA, EN ÉSSER ACABADA L'EXCAVACIÓ

Cte. J. Danés

TONA. FORN IBERIC DE LA VIL·LA, AMB EL BANC D'ARGILA ON FOU EXCAVAT

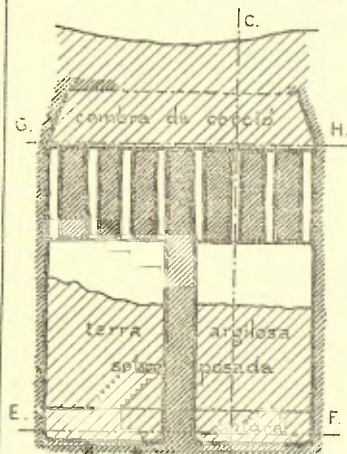
TONA: FORN IBERIC DE LA VIL·LA; SOSTRE PLA VIST PER SOBRE

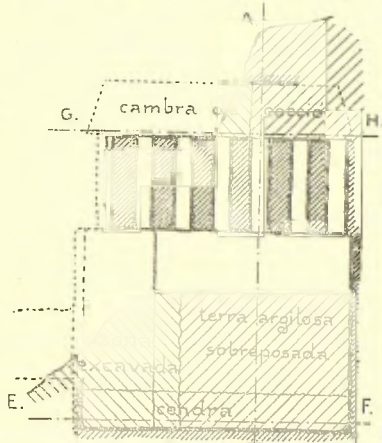
TONA: FORN IBERIC DE LA VIL·LA; SOSTRE PLA VIST PER SOTA

cta. J. Danés

TONA FORN IBÈRIC DE "LA VILLA".

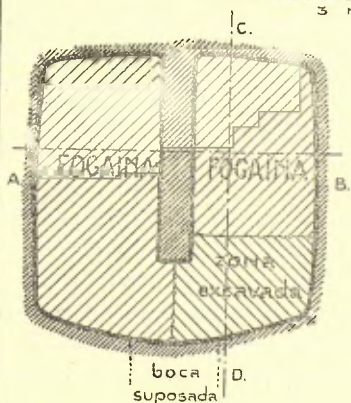
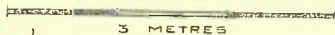

SECCIÓ A.B.

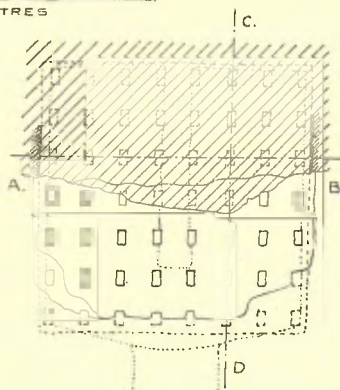

SECCIÓ C.D.

ESCALA GENERAL

PLANTA E.F.

PLANTA G.H.

AGOST, 1932. J DANÉS, ARQUITECTE

les peces malmeses i dolentes. Pocs han estat els fragments ceràmics típics que hem recollit per aquest indret, i alguna altra troballa que hem fet és d'una atribució molt incerta. El més lògic és suposar que gairebé tot ha anat torrent avall, seguint la desfeta del sòl natural, per efecte dels agents atmosfèrics.

Un altre forn ibèric en La Villa.—Un altre forn ibèric, per a coure ceràmica, de les mateixes característiques que l'últimament descrit, pot ésser apreciat a uns tres metres d'aquell i en direcció a la font de La Suïssa. Són molt escasses les restes, però poden veure's alguns dels forats que comunicaven la fogaina amb la cambra superior o de cocció. Aquest forn, destruït de fa molt temps, ens fa pensar si havia estat fet amb una sola columna al mig per a sostenir el sostre pla, tal com és corrent, la qual cosa no donaria prou resultat, atesa la qualitat d'aquella terra argilosa, i per això degué ésser construït el forn nou, i substituïda la columna per la paret que divideix la fogaina en dos compartiments, i tal volta fou fet a la vegada el sostre pla corresponent, amb molt més gruix. La relativa proximitat d'aquests dos forns, fa suposar que no funcionarien ensems, i que l'un fou construït en substitució de l'altre.

El turó del Castell de Tona. Antic dipòsit d'aigua

És remarcable l'eminència del terreny, molt propera al poble, anomenada el Castell de Tona. És un turó que es presenta en forma d'espadat per tots costats, per obra de la naturalesa; un d'aquests tossals de margues blavoses, característics de la comarca de Vic; la part superior és una plataforma rocosa, de contorn sinuós, corresponent al primitiu fons del llac nummulític; els vessants són resultat de les excavacions de l'aigua, en llocs de menys resistència, durant segles i segles. Resta aquest planell naturalment defensat pels cingles, talment com un bon castell. Conté aquesta plataforma, ultra els camps de conreu, les restes de diverses generacions, les ruïnes de tres cases, les d'una important església romànica, reformada diferents vegades, i les restes d'una construcció de caràcter militar en forma de torre.

Avui en dia, s'entra al planell per diversos llocs, encara que solament per un dels costats pot dir-se que hi ha veritable camí; és pel costat on devia estar, en època remota, l'únic camí que hi hauria.

Damunt de la plataforma, en la roca, hi ha excavat un gran dipòsit per a l'aigua. Les mides, aproximadament, són d'uns divuit

metres de llarg per uns cinc d'amplada i per uns tres metres i mig de fondària en l'actualitat. En altre temps la fondària era major, puix el sediment actual no existiria. En total aquest dipòsit té una cabuda superior a la de tres-cents metres cúbics, i fa pensar en la cisterna o bassa per a recollida d'aigües dels poblats ibèrics de Sant Antoni de Calacéit, el d'Azaila (d'uns dos-cents metres cúbics) i en especial en el dipòsit d'Olèrdola, que també és excavat en la roca, amb una cabuda de 350 metres cúbics.

Un lleuger reconeixement fet, ens dóna idea que la capa del dipòsit és de més de mig metre de gruix. D'allà recollirem fragments de tègula i altres restes de ceràmica ibèrica. Pel fet d'ésser el sòl del planell rocós, i pel fet de tenir tot ell un sol pendent, seria difícil de fer entrar en la cisterna molta part de l'aigua que hi cau en ploure. És possible que en temps antic aquest dipòsit fos constantment emplenat per l'esforç de l'home, pujant l'aigua que fos necessària.

Aquest dipòsit havia d'ésser fet en un dels dos períodes de màxima estima que ha tingut aquest planell: en el període de la cultura ibèrica o en el de l'alta Edat Mitjana. Entre aquests dos períodes, ens sembla més lògic fer l'atribució al primer, donada la important tasca que aquesta excavació suposa, feta en la roca viva.

El nom de Tona fou estudiat per Josep Balari (*Orígenes històrics de Catalunya*, pàgs. 154 i 167) el qual esmenta un document del 1091 on es llegeix: *in croso intra parrochian santi andree de Tonna*, i un altre document del 1097 en què són anomenades *ipsos ollas in parrochia sancti andree de Tonna*. Balari judica que *Tonna*, *Tona*, és sinònim de *tina*, la significació metafòrica del qual té corroboració en les paraules *croso* i *ollas*, que expressen la idea de clot, excavació, fossa, concavitat, enfonsament en la terra.

Nosaltres creiem que l'encertat judici de Balari, referent al significat de *Tonna* i de *Croso*, té una corroboració fonamentada en el fet de l'existència d'aquest antic gran dipòsit excavat en el sòl. D'ésser així, seria aquest dipòsit el que va donar nom al poble, i l'existència en 888 d'aquest dipòsit refermaria més que era obra de la cultura ibèrica.

Torre romana de guaita, sobre la calçada d'Ausa o Barcino

En un extrem o punta de la plataforma del turó, i a la vegada separada de les altres construccions - l'església i les cases - s'aixeca aquesta torre prismàtica, de planta quadrada, en lloc ben proper al cingle, per la banda de la plana de Vic, dominant una gran

extensió de terra. Ultra la defensa natural que protegeix tot el planell, té aquesta torre una altra defensa peculiar, consistent en un vall de metre i mig de profunditat per cinc metres d'amplària, per terme mig, el qual fou obert artificiosament en la roca, de forma que, anant de l'un cingle a l'altre deixa la torre emplaçada en lloc perfectament aïllat de la resta del planell. Aquest vall, antany fou més pregon per mitjà de parets i terraplens, ara enderrocats tots.

La torre amida exteriorment en planta cinc metres per cinc; les seves parets tenen un gruix d'un metre vint centímetres. S'entra a l'interior per un forat irregular, obert segurament de molts anys. A una alçada d'uns quatre metres i mig de l'actual sòl interior de torre, arrenca una volta de canó semicircular. En la part que mira a Vic, i en la part superior de la volta, hi ha obert un forat irregular segurament produït per l'eixamplament d'una antiga obertura de més reduïdes dimensions. Tant la torre com la volta són fetes de reble, i les pedres de la volta són posades en forma radial o de claus. Damunt de la part més alta de la volta continuen encara les parets fins assolir una alçada total de vuit metres, en relació amb el sòl actual interior de la torre.

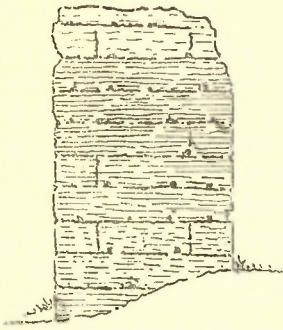
Queda del tot manifest com aquesta torre fou feta utilitzant pedra i calç, sense escatimar ni poc ni molt els materials.

Un examen més detingut deixa veure com el reble està posat en filades horitzontals, no formant tot un sol conjunt, sinó que diferents filades de pedra formen com una sola filada homogènia. Són fetes a la manera d'un formigó, dins de motlles de fusta. És talment una construcció com la de les tàpies, en la qual, en lloc de terra, fou omplerta la cavitat formada per les tapieres d'un formigó de pedra i morter de calç; en alguna part dels paraments hom veu les pedres posades en forma d'espina.

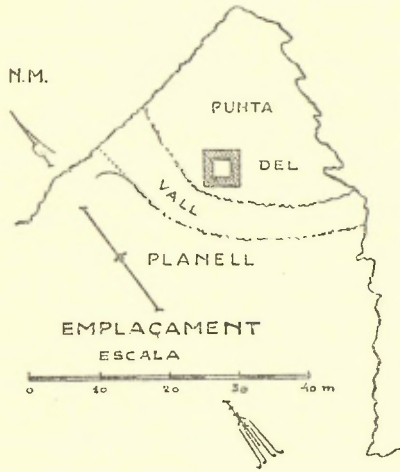
L'abundància de material bo i la tècnica constructiva que acabem d'explicar plantegen el següent dilema: o la torre és relativament moderna o és d'una construcció romana. Com que és evident que no és moderna, resulta ésser d'una molt més gran antiguitat de la que fins al present se li tenia adjudicada.

Els romans coneixien perfectament el sistema d'emmotllar parets amb caixes de fusta, i és precisament a Catalunya on poden assenyalar-se'n exemples notabilíssims (J. Puig i Cadafalch: *L'Arquitectura romànica a Catalunya*, vol. I, p. 178). Pot notar-se la gran semblança de la forma constructiva d'aquesta torre, amb la d'un dels dos sepulcres romans d'Alcover (*Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*, anys MCMXXI-XXVI, pàg. 89, fig. 163), fet de for-

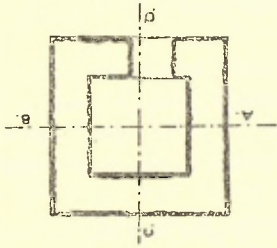
GUAITA ROMANA DE TONA

COSTAT DEL VALL

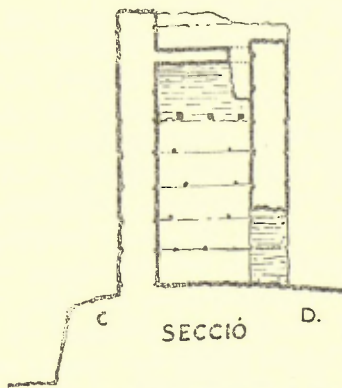
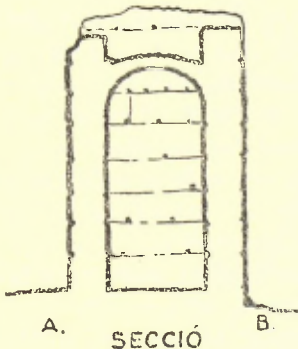
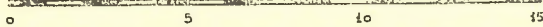
EMPLAÇAMENT ESCALA

PLANTA

BARCELONA, AGOST, 1932
J. DANÉS T., ARQUITECTE

ESCALA MÈTRICA GENERAL

migó utilitzant motlles de fusta; així també amb la forma constructiva utilitzada en el monument funerari romà de Corbins, en els murs del qual hom veu marcades les posts de fusta dels motlles amb què es construïa.

En la torre de Tona, tot i mancar la part superior, es poden comptar actualment fins a deu filades de formigó; és de notar que les dues filades de la part superior són fetes amb un morter d'una calç molt més blanca que no els altres. Són ben visibles els forats on hi havia els travessers de fusta, per a subjectar les tapieres.

En tota la torre no hi ha cap porta ni finestra, ni cap sagetera o ballesteria. Segurament l'entrada era per una obertura molt alta, situada a la part més propera al cingle, la qual es guanyava mitjançant una escala llevadissa.

No creiem que aquesta torre hagués estat mai vestida de pedra picada; ara els paraments exteriors són extremadament rugosos per l'acció del temps; pot veure's, però, com molts dels paraments interiors són ben llisos.

Salvant diferències de forma i de construcció, creiem que aquesta torre, per la seva finalitat, és comparable a la torre romana anomenada la Torrassa del Moro, situada en la serra que separa el Vallès de la Maresma, entre Llinàs i Dosrius i entre els poblats ibèrics d'Alfar i de Céllecs.

La Torrassa ha estat una talaia o lloc de guaita, amb un emplaçament escollit a dretes per les condicions naturals del lloc, en especial la de la gran visualitat. Així és com ja ha estat classificada (*Forma conventus tarraconensis*, fascl. I., Josep de C. Serra-Ràfols: BAETULO BLANDA; any 1928); està situada en un turó dels més preeminents de la rodalia on la carena forma un sortint. D'allà estant es domina gran part del Vallès, i és una situació pròxima al poble de Llinàs, punt de pas obligat pels camins de l'interior, i entre els colls de Parpers i de Bordoï, llocs de pas de les rutes d'enllaç del Vallès amb la Maresma. No molt lluny hi havia el Praetorium on es trobava una confluència de calçades.

La torre romana de Tona està en un turó completament aïllat, i així mateix de molta visualitat. Domina la plana de Vic, i des d'allí es veu el Puigmal, Puigsacalm, Cabrera, Aiats, el Far, les muntanyes de les Guïlleries, el Montseny amb el pla de la Calma i Tagamanent, el Tibidabo, la Garga, la serra de Centelles amb Collsuspina i gran part del Congost, i és la torre pròxima al lloc del pas obligat dels camins de Barcelona a l'Ausa, això és, en el coll més baix de la serra, que fa la partió d'aigües entre el riu

Congost, que mena al Besòs, amb el torrent de Tona, després Riu Gurri, que, per Vic, va cap al Ter. Aquest lloc està proper així mateix al pas del camí de Vic a Manresa, i segurament en el límit entre la Laietània i Ausetània. Cal recordar que el camí romà, de Barcelona a Vic, passava pel Congost, i s'han trobat al molí de Canes, entre Centelles i Aiguafreda, sis fragments de diversos mil·liaris, dos dels quals poden datar-se dels finals del segle III de la nostra Era (Josep Gudiol, *Prev.: L'Ausa Romana i el seu tempie*. Vic, 1907, pàg. 48).

Torres de talaia com aquestes, i de molt més antigues, n'hi havia a les muntanyes, i es comunicaven les unes amb les altres per mitjà de senyals, de fum o de foc, segons si era de dia o de nit. Livi en fa esment i Plini les cita, així com també altres autors. Segurament algunes de les guaites d'Aníbal, les quals segons Plini encara es veïen damunt de les muntanyes i eren fetes amb tàpia, amb el temps foren substituïdes per aquestes altres, de més gran consistència, les quals han pogut arribar fins als nostres dies.

Amb això queda ben aclarit quines foren les generacions que varen erigir la torre de Tona, i quina fou la finalitat d'aquesta construcció, de caient militar.

Referint-se concretament a la torre del castell de Tona, coneixem un comentari de Mossèn Josep Masferrer (*La Renaixensa*, 20 de novembre de 1873), del qual són les següents paraules: «tant l'obra de l'escapçat castell com la del desert temple demostren el seu parentiu; aquell té les pedres reunides amb molta irregularitat arquitectònica, i la fesomia de les de l'església no traeix ni poc ni molt la seva germanor». Ara cal que diguem nosaltres que l'església que Mossèn Masferrer creia de l'any 888, és una església molt posterior a la consagrada per Godmar, i fins ens caldrà dir, en honor a la veritat, que la construcció de l'església no té absolutament cap mena de parentiu ni germanor arquitectònica amb la torre romana, puix aquesta és obra d'un poble madur i organitzat, i no d'un poble que visqués els inicis de la seva organització. També el senyor J. Puig i Cadafalch ha parlat d'aquesta torre (*L'Arquitectura romànica a Catalunya*, vol. II, pàgs. 443 i 444, fig. 377), i la considera com a obra del primer període del romànic, el qual comprèn fins a les darreries del segle XI; diu a més, que és una d'aquelles torres de defensa col·lectiva, al voltant de les quals s'aplegaven algunes cases, un poblat, gairebé una vila. Nosaltres creiem que aquesta opinió de l'il·lustre arqueòleg fou escrita sense el coneixement directe, del natural, sinó basant-se en el que en diuen els al-

tres i el sol coneixement d'algunes proves fotogràfiques. La realitat del cas és que la torre, ultra tenir una molt més gran antiguitat, responia a una finalitat de talaia: només cal veure com està aïllada de les altres construccions del planell, i amb marcat intent d'isolament, pel vall obert artificialment en la roca. L'església i les cases no estan pas al voltant d'aquesta torre.

El Castell de Tona en l'Edat mitjana

Documentalment, la notícia més antiga que coneixem del Castell de Tona és l'acta de consagració de l'església situada en el plaell, antecessora de l'església romànica d'ara. Aquesta església primitiva, dedicada a Sant Andreu, fou consagrada en 13 de gener del 888 pel bisbe ausetà Godmar. El P. Flórez va publicar l'acta de consagració, sense, però, determinar el lloc on era situada, i amb el nom de Fonda. Posteriorment, Mossèn Josep Masferrer (*La Renaixensa*, 20 de novembre de 1873), va publicar de nou aquesta acta, extreta de l'arxiu parroquial de Tona, en el qual document es llegia bé que estava situada *in castro quod nuncupant Tonda*, i es parla dels homes *commanentes in prefacto Tonda*, i, més enllà, dels homes *commanentes in ipso castro Tonda*.

El pergamí de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, núm. 103, de Ramon Berenguer III, és la donació que aquest fa en l'any 1108 al comte Bernat de Besalú amb motiu de casar-se Bernat amb la filla del comte Ramon Berenguer; en ell es parla dels castells constituïts dins el terme del comtat d'Ausona, els quals són els setze que esmenta: Tagamanent, Tarradel, Solterra, Tonna, Medalla (Malla), Vico, Gurb, Veltregan, Oris, Besaura (Besora), Curul (Curull), Torreluno (Torelló), Cabrera, Dua-Castello (Sora), Luzano (Llussà), i Merles (Marlés).

En el document del rei Pere III, del 1 de març de 1356, en el qual es féu la creació del Comtat d'Osona per Bernardí de Cabrera, es diu que queden units a dit comtat els *castrorum de Gurbo, de Thona, de Malla...*, i pel cens de 1359 resulta que el *Castell e terme de Tona*, de la *Vegueria dosona*, no té més que dotze focs, tots ells *fochs reynals*; a més, figura la Quadra de Torra Llebreta amb quatre focs, també *reynals*.

En Joaquim Salarich i Verdaguer (*Guia-Cicerone de Barcelona a Vich*, Vic, 1877, pàg. 57), parla de la valentia dels de Tona, manats per *un caballero esforzado en lanzas* contra els alarbs de dit poble i castell, ja que els cristians s'apoderaren del castell i no van

TONA: PUIG DEL CASTELL, AMB LA TORRE DE GUAITA ROMANA. EN EL PLA LA MASIA DE LA VIL·LA

Cls. J. Darnés

TONA: PUIG DEL CASTELL; PARETS COMPLEMENTARIES DE LES ROQUES PER A DEFENSA
I APROFITAMENT DE LES TERRES DEL PLANELL

TONA: TORRE DE GUAITA ROMANA, EN EL PUIG DEL CASTELL

Dis. J. Darnós

TONA: TORRE DE GUAITA ROMANA, EN EL PUIG DEL CASTELL

TONA: ANTIGA PARROQUIA DE SANT ANDREU AMB DUES CASES ENRUNADES; AÏLLADA LA TORRE DE GUAITA ROMANA

Cls. J. Ferris

TONA: ANTIGA PARROQUIA DE SANT ANDREU, SITUADA DALT DEL PUIG DEL CASTELL

TONA: PUIG DEL CASTEL; ANTIC DIPOSIT D'AIGUA EXCAVAT EN LA ROCA

C'14. J. Dames

TONA: ANTIGA ESSLÉSIA DE SANTA MARIA DEL BARRI I MASOS QUE LA VOLTEN,
VISTA DES DEL PUIG DEL CASTELL

deixar ni un musulmà viu. Hom ja endevina que el relat no és més que una tradició, imaginada per vanaglòria del *caballero esforzado* i d'altres dos, que també s'anomenen, i els presenta tots com a herois d'aquella jornada.

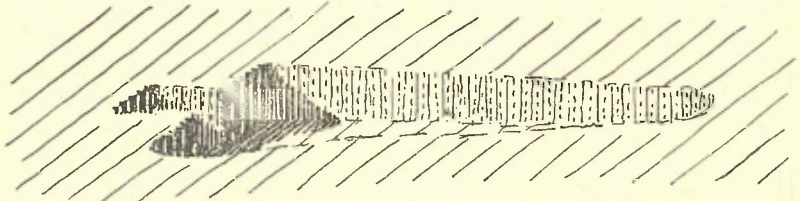
En realitat, el ja d'antic anomenat castell de Tona, no ha estat mai un castell, en el concepte que per la gent actual és definit, considerat i tingut un castell. Tampoc no tingué dins l'Edat Mitjana el concepte jurídic corresponent als anomenats *castells termenats*. Creiem que el nom de castell que li ha estat aplicat, és degut a la circumstància de la situació, aïllada i inexpugnable, del planell, acompanyada de la presència de la torre que hi ha. Cal veure com els usatges preceptuen que les roques existents en aquesta terra, són de les potestats, en profit de tots, i amb tal senyoriu, que, en tot cas, solament són donades en feu o alou de la potestat, i no s'hi pot edificar res sense llicència i consell del Príncep. Inclús, en finalitzar el segle XIII, les roques tenien estima de castells en semblants espadats, i s'hi construïen senzilles cabanes per la mateixa gent establerta, construccions que eren derrocades tan aviat com eren passades les circumstàncies de la guerra. En F. Carreras Candi (*El Castell de Burriac*, p. 235), ens diu com a principis del segle XI les construccions, àdhuc les militars, eren fetes escatimant la calç, i fins la pedra; tant és així, que d'algun castell d'aquells temps, esmentat pels documents, solament resta al present un petit munt de rebles.

Són alguns els llocs que en la documentació s'anomenen castells, sense que aquest nom respongui a una realitat. En documents del segle XI es parla del *Castrum de anseresa* (Mossèn Joan Serra i Vilaró, *Excavaciones en el poblado ibérico de Anseresa* (Olius); pàg. 5), però aquest nom no indica que existís cap fortalesa en el puig de Villaró d'Olius o d'Anseresa, aquí el mot *castrum* és usat com a sinònim de *puig*. El mateix passa a Castellruf, prop de Martorelles, que en un document del 1121 és anomenat *castri radulfi*. El que tenen aquests llocs és una posició encastellada, que fou la causa que hi fos establert un poblament ibèric, les restes del qual, en els segles XI-XII, deuriem estar molt més visibles que ara.

Sepultura olerdulana i l'antiga església parroquial de Sant Andreu

En Botet i Sisó féu esment que sabia per referències l'existència a Tona d'enterraments oberts en la roca, sense concretar-ne la si-

tuació (Botet i Sisó: *Estudio sobre la antigüedad de algunas sepulturas talladas en la roca*, Revista de Gerona, vol. XIII, 1889, pàg. 236); no sabem, per tant, a quina o a quines sepultures podia referir-se. Nosaltres n'hem pogut veure una de sola, la qual correspon bé a les característiques d'aquestes sepultures fetes en les

TONA : SEPULTURA OLERDOLANA :

roques i judicades com a cristianes, dels primers temps de la reconquesta. Està orientada amb els peus a Llevant, i en l'actualitat no pot apreciar-se si tenia el rebaix per la llosa que devia tancar-la. Assoleix 1.88 metres de llargada, per 0.46 en la part de major amplitud. Actualment té una fondària mitjana de 0.32 metres.

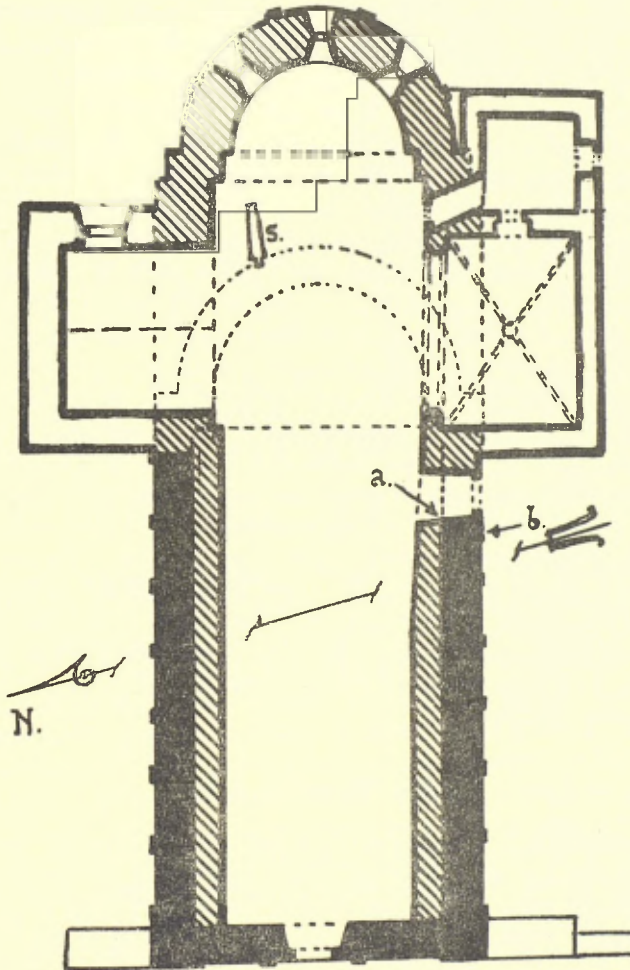
És particular la seva situació, dins de la nau i prop del presbiteri de l'antiga església parroquial de Tona. Aquesta església avui encara conserva la vella carcassa, tot i els mals tractes de què l'han fet objecte el temps i la gent. En una de les guerres civils fou convertida en fortalesa, i actualment és el corral d'un ramat de cabres. L'ara de l'altar major jau per terra; hi ha una fossa esbotzada; en l'absis, hi ha el pedrís que fou menjadora dels cavalls... Quantes coses tenim a Catalunya que estau clamant misericòrdia! Aquesta església n'és una.

Com pot veure's per la planta que publiquem d'aquesta antiga parroquial de Sant Andreu de Tona, la situació de la sepultura olerdulana - senyalada amb una S - és completament atzarosa, dins l'edifici actual, i per tant cal suposar-la anterior al mateix, cosa que ja està d'acord amb el costum de l'alta edat mitjana, de no fer inhumacions a l'interior de les esglésies.

Aquests sepulcres són al costat mateix de les esglésies cristianes, i En J. A. Brutails (*L'Art religiós en el Rosselló*, Barcelona, 1901, p. 208) ens diu com els fidels volent reposar el més prop possible, es feien enterrar sota l'escolador dels temples; ell creu haver trobat, en unes excavacions de Sant Joan de Perpinyà, un exemple d'aquest piadós costum, en el qual l'enterrament era ficat sota

d'unes substruccions semicirculars, que semblaven haver estat fonament d'un absis, de molt temps desaparegut.

¿Serà la sepultura de Tona un altre exemple d'aquest costum? Nosaltres així ho creiem, puix, si bé és cert que el conjunt actual del temple és romànic, del segle XII, no obstant, en un examen atent, pot

10 METRES.

Tona. Església parroquial de Sant Andreu

descobrir-se que, així com és ben manifesta l'obra existent posterior a tal segle, també, encara que força amagades, hi ha ben evidents les restes d'una església molt anterior; tal volta, en una part més o menys petita, la mateixa que en 888 fou consagrada per Godmar, i, en una altra part més gran, a una altra església, intermèdia entre la primera i la del segle XII.

L'existència d'aquestes restes, que en la planta publicada hem marcat en negre, l'absis hipotètic de la qual hem senyalat amb una ratlla de punts, ve especificada primerament per l'aparell, en segon lloc per veure's clar com hi ha una juxtaposició de parets en *a*; d'altra banda, el gruix de la paret, en la façana, és solament 0,90 metres, mentre que les parets laterals són d'un metre amb seixanta-cinc centímetres; i, finalment, en *b*, hi ha les restes d'una antiqüíssima finestreta semicircular, per la qual és precís suposar, per tal de trobar-hi una raó tècnica, que l'actual volta de l'església no existia dins del pla en el qual fou feta i estructurada la finestreta.

En aquesta planta hem marcat amb ratllat l'obra del segle XII, i deixat de ratllar tot el que correspon a dates més properes.

El resultat de l'examen que portem fet és que, en arribar al segle XII, fou modificada l'església que hi havia, segurament del segle X, en forma de canviar la coberta de fusta per una volta de rebble. Fou precís engruixir les parets laterals, fent-ho per juxtaposició d'unes parets amb les altres, juxtaposició que fou efectuada internament, compensant la reducció de l'amplària que això suposava amb un augment de la llargada, i per aquest motiu la sepultura olerdolana quedà compresa en el reciute, i ara es presenta dintre de la nau d'una manera atzarosa, quan abans havia estat situada fora de l'església arran de l'absis i orientada a sol ixent, tal com era piadós costum.

Santa Maria del Barri

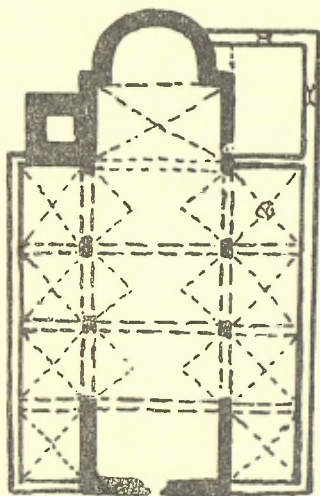
Santa Maria del Barri, avui coneguda amb el nom de Lourdes, és una església que, si bé en el seu estat actual pot dir-se que és de finals del segle XVI, fou, no obstant, concebuda com a reforma d'una altra església, molt més antiga, el record de la qual pot ésser ben determinat, puix d'aquesta església primera, que judiquem del final del segle XII, no solament en resta l'absis i el campanar, sinó que també ens en queda encara la façana. Era una església d'una sola nau, no de tres naus com l'actual. El croquis que publiquem dona idea de l'evolució d'aquest edifici. Damunt del rosetó

de la façana principal es conserva encara una finestra geminada, la part superior de la qual és formada per una pedra única, com a llinda, doblement arquejada. El quadrúped que hi ha en el contrafort de l'absis més proper al campanar, és una obra escultòrica romànica. Algunes notes històriques, referents a aquesta església, foren publicades en l'interessant treball, ja esmentat, del Rvd. Mossèn Guadiol, sobre l'Església de la Mare de Déu del Barri. La data més antiga coneguda anomenant aquesta església, és la de l'any 1247.

Acompanyen aquest edifici les següents cinc cases de pagès:

Riambau, Barri, Casa Xica del Barri, Cal Gravat i Portius.

SANTA M^a DE BARRI TONA

Evolució del poblament de Tona

Ço que queda expressat, permet fàcilment de fonamentar la nostra opinió sobre el poblament del lloc de Tona en l'autiguitat.

Els primers pobladors que escolliren aquest paratge, s'establiren a la plataforma del turó; aquest tenia unes condicions de defensa natural molt remarcables i l'absència de l'aigua corrent fou suplerta per la gran bassa oberta artificiosament dintre la roca. Els romans escolliren la mateixa plataforma per bastir-hi un lloc de guaita on poguessin rebre i donar avisos, tot vigilant els poblats ibèrics; no els semblaria prou bé, una excessiva proximitat dels pobladors indígenes, i degueren fer que a les bones o a les males els naturals els deixessin lliure el planell, i anessin a situar-se a la banda de migjorn d'aquest puig, en el lloc on després fou edificada l'església del Barri; el puig serviria de castell o de ciutadella on la gent i aixovars serien acollits en els casos de perill. Segurament que en el Barri convivia així mateix els romans amb els indígenes.

Aquesta predilecció pel vessant que mira a migjorn, l'observà-

rem també en el poblat ibèric del Guinardó, que descobrirem l'any passat (Josep Danés i Torras: *Una dada sobre el poblament ibèric. La Muntanya Pelada de Barcelona*, «El Matí», 14 de novembre de 1931). Encara que és fàcil que algunes de les restes que avui hi ha en el Barri poden haver baixat de la plataforma del puig; aquestes, però, seran les menys, perquè en cas contrari les restes també serien trobades en tots els altres contorns del turó del Castell.

Segurament feia ja molts anys que el lloc estava deshabitat, quan, amb la reconquesta, va pensar-se a tornar-lo a poblar. El planell superior del turó era un lloc molt indicat, el qual les circumstàncies assenyalaven prou com a ben adient i necessari, tant per la defensa personal dels habitants, com per la vigilància de la via francesa, que passaria pel mateix lloc de la calçada romana. La torre romana de guaita allí existent era encara un major alicient; els qui conviuen allí dalt del turó queden aviat organitzats en parròquia, i així vindria la consagració de la seva església, en l'any 888.

L'església es fa vella, i queda substituïda per una altra; i aquesta, encara per una altra, en el segle XII, a la qual també es fan modificacions i eixamplaments, posteriorment; de fet, però, des del segle XII, el planell va perdre estima; la seguretat del país és major, i l'organització social més complexa, i es forma un nucli de població en el Barri, damunt de les restes anteriors, que amb temps ha de sobrepassar en importància al nucli del planell. Avui dalt del turó hi ha solament tres cases, i totes elles enrunades; en el Barri, són cinc les cases que hi ha, habitades, i alguna d'elles no petita.

Segurament que pel lloc del Barri és per on passava abans el camí de Vic a Barcelona, i que allà hi havia, igual com avui, el camí per a pujar damunt del turó del castell de Tona.

També el Barri, com a lloc d'habitació, ha quedat postergat. Un nou traçat del camí el deixà enfora del pas. Com sigui que tant en venir de Vic com de Barcelona, Tona està al capdamunt de la pujada, el lloc era ben propici per a fer-hi cases al llarg del camí; així fou com una llarga renglera de cases formaren el primer carrer; més modernament, el traçat de la carretera de Ribes dona lloc a la formació d'un altre carrer, que junt amb el primer són la base urbanística del poble.

L'església parroquial, dalt del turó, era molt desavinent; segurament a aquesta raó es degué l'esplendor que anà agafant l'església de Santa Maria del Barri, fins a fer-hi inclús un cementiri. A primers del segle passat fou erigida una altra nova església, l'actual parròquia de Sant Andreu de Tona. És curiosíssim l'em-

plaçament que hom va escollir-l'hi: el poble era molt llarg, amb cases a cada costat del carrer únic que el formava; no era del cas fer la parròquia en un o altre dels extrems, tal com s'anaven fent les noves cases dels particulars; havia d'escollir-se una situació central, i com que en el carrer no hi havia solars disponibles, hom va bastir-la enfora del carrer, per això era l'única construcció del poble que no quedava aliniada als costats de l'antic camí.

Després, foren descobertes les aigües dels balnearis d'Ullastres, Roqueta i Codina; i els descobriments han estat, una altra font, de riquesa per al poble, l'engrandiment del qual, així impulsat, ha produït tot l'actual floriment constructiu i urbanístic de l'antic lloc de Tona, la història del qual hem deixat apuntada en aquestes notes.

JOSEP DANÉS I TORRAS

Agost de 1932

Tradicions de la Seu de Barcelona

Refranys i dites referents a la Seu i coses amb ella relacionades (1)

La colla del Sant Esperit, l'un coix, l'altre tolit. Es diu d'una reunió o grup de persones en què n'hi hagi algunes d'esguerrades,

que pateixin algun defecte físic i que formin un conjunt poc harmònic i vistós. Alludeix a la colla de ceguets, esguerrats i contrafets que, per espai de més de cinc segles, ha concorregut a la processó de Corpus de Barcelona, els pri-

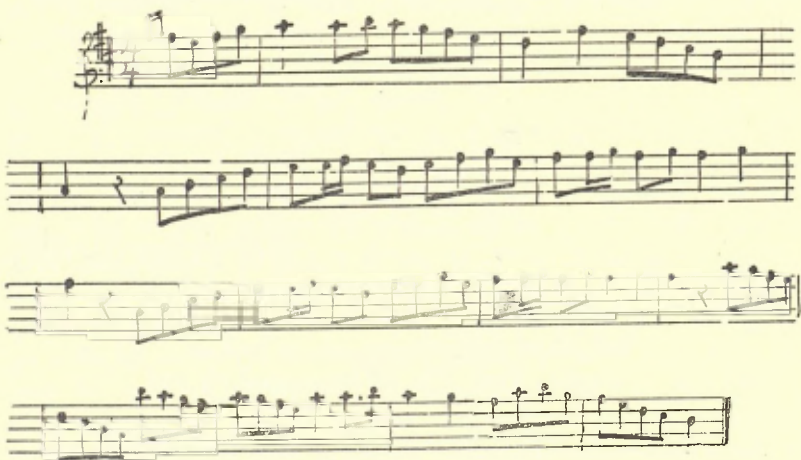

La colla del Sant Esperit

¶ E (1) Del llibre inèdit *Refraner barceloni*.

mers formant una rústega cobla d'instruments de corda que tocava una melodia típica popular, que tots els barcelonins d'aquell temps sabien de memòria, a la qual s'aplicava el text curiós que diu:

*Vicenç que vas bonic,
nyic nyic nyic,
la mare n'ha parit,
nyic nyic nyic,
un noi que és molt bonic,
nyic nyic nyic.*

Tonada popular que tocava la colla del Sant Esperit a la processó de Corpus

La data de fundació de la confraria dels sords i cecs, ens és desconeguda, però trobem que en 1339 refan llurs ordinacions i l'amplien ajuntant-se amb els mancos i esguerrats; prenen per patró Sant Martí i s'estableixen a l'església de Santa Maria dels Reis o del Pi. Com que, segons antic costum, els membres d'una confraria tenien dret a ésser enterrats en el cementiri de l'església on estava acollida, els cecs eren enterrats en el cementiri de la parròquia del Pi. Els destinaren una reconada del fossar, la qual prengué el nom de *fossar dels cecs*, nom que es féu extensiu al carrer immediat a aquella part del fossar, que ha vingut a ésser l'actual carrer dels *Cecs de la Boqueria*.

Més tard, i en data que no podem precisar, els trobem establerts

en la parròquia de Santa Maria del Mar, on es devien establir per oferir-los aquesta majors avantatges que la del Pi. Això respon a les antigues competències i antipaties existents entre aquestes dues parròquies. Formaven aleshores confraria amb els salmaires i oracionaires, això és, amb els altres oficis dedicats a implorar almoïna. En aquesta reforma de la Confraria fou acceptat com a patró Sant Jaume major. L'any 1562 s'estableixen en una capella pròpia, sota l'advocació del Sant Esperit, que és tingut com a patró dels cecs en gairebé tots els països europeus. La capella depenia de l'antic convent de Framenors de Sant Francesc, i estava establerta en el carrer antigament dit d'En Tripó, i avui Nou de Sant Francesc, on encara es pot veure. Al costat de la capella hi havia una casa, també encara existent, estatge de la confraria, en el pati de la qual hi havia un pou d'aigua molt fresca, tinguda pel poble com a miraclera i remeiera.

Tot i haver estat establerta la Confraria dels cecs en les diferents esglésies citades, aquests mai no varen viure en els barris immediats, puix la gran majoria, sobretot els que es dedicaven a la capta, junt amb contrafets i altres oficis que vivien de caritat, habitaven el barri de Jesús, que tenia per límit superior el lloc on avui hi ha el carrer d'Aragó, i els passeigs de Sant Joan i de Gràcia pels costats; on avui s'escau aquest darrer hi havia el carrer més important, que havia rebut en el segle xv el nom de carrer dels Orbs, precisament per la circumstància d'ésser cecs la gran majoria dels seus veïns; més tard fou anomenat de Jesús.

L'actual Portal de l'Àngel, que era el que donava a aquella barriada i pel qual entraven i sortien de la ciutat els cecs captaires, fou també conegut per Portal dels Orbs fins a primeries del segle xv, en què li fou canviat el nom per efecte del miracle esdevingut a Sant Vicenç Ferrer. Restes d'aquella barriada pobra, de construccions miserables i mig enrunades, subsistiren fins a darreries del segle xviii en què va ésser definitivament enrunat el barri. La pobrissalla que l'habitava passà a viure al cantó de l'antic poble de Sans, i donà lloc al proverbí: *esguerrats cap a Sans*.

La concurrència dels cecs a la processó del Corpus, la trobem ja citada el 1459. En la del 1686 vestien una gramalla de domàs carmesí amb un viu de seda verda i barret de teula. La Colla del Sant Esperit, nom que prengué del darrer patró de la confraria, assistí a la processó fins a l'any 1857. Vestien gramalla de color fosc i roquet, darrera la simple orquestra, formada sempre només per instruments de corda, i hi anava una nodrida representació de

la confraria, formada per tota mena d'esguerrats i contrets, costum que ha donat lloc al proverbi que ens ocupa.

Un canonge més. Així ho deien els nostres avis i pares en portar un gat a la catedral, perquè fos mantingut de la deïxa que ja hem explicat en un altre lloc d'aquest treball, volent significar que el gató, en poder passar a formar colla amb els altres que hi havia recollits a la Seu, tenia la vida assegurada, com la hi tenien els canonges del Capítol.

Passar per casa del passamaner de la Corribia. Equival a casar-se. Des del segle XV el Capítol catedral aplicà un impost a tots els qui es casaven en el bisbat de Barcelona, i destinà l'import a acabar les obres de la Seu. Durant molts anys fou administrador d'aquest tribut un passamaner que hi havia establert en unes cases del carrer de la Corribia, propietat de la Seu, tocant a les escales, i, un cop despatxats els papers per la cúria, calia passar per casa del dit passamaner, el qual cobrava l'impost i feia als papers un requisit sense el qual la clerecia parroquial no efectuava el casament. Els nostres avis i pares coneixien prou bé aquest requisit, que surt retret i referit en diverses obres teatrals i composicions de poesia vulgar, i, segons el seu dir, era l'antic dret senyorial de cuixa convertit en diner i traspassat en la nostra ciutat a favor de la clerecia catedral. És creença general que els antics senyors feudals tenien un dret abusiu damunt de totes les mullers dels seus súbdits, dret que encara regia a Barcelona, però transformat i reduït a un pagament en metàl·lic que percebia el tal passamaner. Aquest dret no ha existit mai a casa nostra i és completament fantàstic, sols estigué en ús, i per un espai molt breu de temps, en una petita contrada del migdia de França. Però és conegut pertot arreu dels pobles llatins, i arreu es creu que ha estat vigent. Després d'haver estat fetes les obres de la façana de la Seu, pagades per En Manuel Girona, aquest impost fou retirat, i des d'aleshores no cal portar els papers a casa del passamaner, l'establiment del qual ja no existeix.

Ésser més ric que En Girona. Després d'haver pagat les obres de construcció de la façana de la nostra Seu, que per espai d'alguns segles estigué sense tenir-ne, el poble rodejà la figura del capitalista Manuel Girona, d'una visió de gran riquesa i abundància. Amb tot, hi ha una tradició que diu que la fortuna esmerçada en les obres no era seva. Diu que posseïa aquest barceloní un casalot prop de les escales de la Seu, i que un dia fent-hi obres trobà una llarga mina que menava fins a mar, i en ella trobà algunes gerres

plenes d'or amb una indicació que havien d'ésser invertides en fer construir la façana de la Seu. En Girona decidí quedar-se el tresor i no dir res a ningú; però amb aquells diners obtingué gran riquesa per altres pintorescos procediments, que ja explica el poble i que ara no fan el cas. Quan ja no sabia què fer del diner, es decidí a pagar les obres de la façana.

Santa Llúcia la bisbal, a tretze dies de Nadal. El qualificatiu de *la bisbal* és un xic incompreensible i sense dubte és degut a la força de la rima; però creiem que tampoc no hi ha dubte que, tot i no tenir cap significat clar ni concret, es refereix a la capelleta de Santa Llúcia anexas a la Seu, que es troba davant per davant del palau del bisbe i és, per tant, *Santa Llúcia, la bisbal*. Una altra explicació, no la trobem. Es diu també *Santa Llúcia de Puigmal*, i en aquest cas el sentit esdevé encara més incompreensible.

Ésser un senyor Esteve. Estar posseït d'una plàcida bonhomia, d'un patriarcal sanxo-pancisme; ésser amic de les tradicions, de la rutina i de gran simplicitat d'esperit. Recorda els menestrals barcelonins de darreries del set-cents i de bona part del vuit-cents que formaven part de la confraria dels Esteves, establerta en la catedral. Aquesta confraria, que és una de les més antigues, havia estat formada pels quatre gremis de sellers, freners, cuiraters i brocaters.

En aquell temps aquestes indústries tenien gran importància, i eren exercides a Barcelona amb gran riquesa i esplendor. Els quatre gremis tenien els establiments en carrers immediats a la Seu. D'alguns d'ells encara es conserven els noms, com el de la Freneria, on hi havia els freners i els sellers, i el de Brocaters, on hi havia els qui feien brodat i puntes. Els cuiraters estaven al que avui s'anomena de la Palla, en aquell temps dels Pergaminers, puix que alhora treballaven el cuir i el pergami.

La confraria era dedicada a Sant Esteve, perquè posseïen una relíquia del Sant. De la gran importància que havia assolit aquesta confraria, en dona idea el que tinguessin altar i capella pròpia a l'absis, i el fet únic de posseir una clau i porta expressa de la Seu, podent entrar i sortir quan ho desitjaven sense necessitat de donar-ne compte a ningú. La porta pròpia donava a la capella i sortia darrera l'absis, gairebé davant de la de l'antic palau dels Reis d'Aragó, on encara es pot endevinar. Com a distintiu que allí hi havia la capella, al damunt hi ha la bella gàrgola que figura un home a cavall que assenyala al mateix temps la capella i el carrer dels Freners.

Els confreres tenien dret a ésser enterrats a la Seu o prop d'ella: en són bon testimoni les diverses inscripcions del segle XVIII que encara poden llegir-se en la part exterior de l'absis.

Quan els gremis indicats varen perdre importància i, altrament, la vida gremial del nostre poble va caure en decadència, la confraria dels Esteves va prendre un altre caire, i passaren a formar-ne part els menestrals, gent de sa casa i bons pares de família, portats pel goig i honra de poder ésser enterrats a la Catedral quan morissin. Prengué aleshores el caient patriarcal que li ha donat caràcter en temps moderns, i donà lloc a la creació del popular tipus, plagiat literàriament per l'escriptor En Santiago Rossiñol i caricaturitzat gràficament pel dibuixant Josep Costa, que signa amb el pseudònim de «Picarol».

La confraria subsisteix encara, i celebra solemne festa el dia del seu Patró, amb una processó que volta per dintre de la Seu i amb sermó en castellà.

Doncs, busqui's pobre. Solem dir-ho quan no estem disposats ni conformes a fer ço que se'ns demana.

Es conta com a origen d'aquesta dita, que hi havia un senyor que cada dia acudia a la Seu i, en sortir-ne, donava una almoina a un dels captaires de la porta. El senyor estigué un llarg període sense anar-hi, i quan hi tornà, en sortir, donà com sempre l'almoina al captaire. Però aquest mirà algunes vegades la moneda i el donant alternativament, i per fi acabà dient-li que es devia haver equivocat, que el compte no estava bé, puix que tenint en compte els dies que no li havia fet caritat, havia de donar-li una quantitat molt major. El senyor somrigué, com volent indicar que no estava disposat a acceptar la imposició del captaire, el qual, indignat i retornant-li la moneda, li digué amb to greu i com renunciant al seu càrrec: *Doncs, busqui's pobre.*

Ésser un tocacampanes. Equival a tractar de tarambana, poc seny, curt de gambals, etc.

Recorda els bastaixos que hi havia dalt del seny de les hores quan el rellotge marcava les hores, però no els quarts, els quals proveïts d'un gros mall i servint-se d'un rellotge de sorra per mesurar el temps, picaven fortament el cimbol o campana petita dels quarts, a l'objecte que el veïnat pogués conèixer millor la divisió del temps.

Els tocacampanes solien ésser dos; es rellevaven i no sempre complien llur deure amb la puntualitat i precisió que el cas requeria, puix que cada vegada que el càrrec era renovat, el Consell

encarregava al nou funcionari que ho fes millor que els anteriors, i amb tota regularitat i puntualitat. Fins que fou ofert al Consell un mecanisme que faria que el rellotge toqués el sol hores i quarts, proposició que no fou acceptada.

De la poca cura que tenien els tocacampanes en llur comès deriva el concepte que encara avui se'n té, tot i fer segles que ja no exerceixen.

L'arròs de la Catedral. S'anomena així l'arròs que sol fer-se l'endemà d'una festa grossa amb les deixes del menjar del dia abans.

Res no té a veure aquest arròs amb la Seu, però, per haver-ne pres nom, hem cregut pertinent de parlar-ne. Es refereix a una famosa casa de menjar establerta al carreró d'En Simó de Roges, tocant a la porta de Sant Jaume, que tenia per nom «La Catedral», i que durant uns anys fou el lloc de moda per anar a fer grans dinars de noces, bateigs i altres festes sonades.

L'endemà dels dies festius, amb les restes dels dinars del dia abans, feien un suculent arròs que es digué de «La Catedral» i que arribà a gosar de tanta o més fama que els grans dinars dels dies festius. Eren molts els gurmets i bons paladars que hi acudien els dilluns a menjar-ne.

JOAN AMADES

El Museu de Santa Agata

EL *Butlletí dels Museus d'Art de Barcelona* (Núm. 13, juny de 1932, Vol. II), publicació de la Illtre. Junta de Museus, entre els treballs que conté, d'un grandíssim interès com tots els que s'han publicat fins avui, s'ha d'assenyalar, d'una manera molt particular, el que fa referència al Museu de Santa Àgata, fins ara anomenat *Museo Provincial de Antigüedades*.

És cosa sabuda de tots els qui s'interessen per les manifestacions culturals de la nostra ciutat, que el Museu de Santa Àgata no responia a les condicions que modernament han de reunir aquests centres de superior estudi. De *Museu* solament en tenia el nom; la qualificació que més li esqueia era la de *magatzem d'antiguitats*.

No és possible de fer retrets a ningú sobre un estat de coses que ja no podia continuar; i aquesta situació lamentable ha pogut, per fi, acabar, en arribar allò desitjat un dia, o a una solució convenient i definitiva.

La benemèrita Junta de Museus de Barcelona ha aconseguit el que des de l'any 1904 venia propugnant inútilment del Govern central, venent, per fi els entrebancs de la burocràcia oficial, que impediren sempre el que és una realitat, o sia, la coordinació dels Museus d'Art i d'Arqueologia de la nostra ciutat, comptant amb edificis adequats per a la instal·lació sistematitzada dels importan-tíssims exemplars que posseïx.

L'obra de vertadera *pietat artística* que l'honorable Acadèmia de Bones Lletres ha portat a terme des de 1835, tot recollint el que ha pogut des de la bàrbara destrucció dels nostres antics monestirs i convents i de molts edificis de la Barcelona antiga, ha tingut, als nostres dies, el més gloriós coronament, puix, d'avui més, els exemplars salvats tindran la deguda instal·lació.

Concretament, *del que serà el Museu d'Art de Santa Àgata*, en dona completa recensió el *Butlletí* de la Junta de Museus. Creiem que interessarà als nostres lectors conèixer «oficialment» el que, sobre el particular, publica l'esmentat *Butlletí*, del qual copiem el que segueix:

«L'Estat, reconeixent que ha de sumar-se a l'obra de metodització i especialització dels Museus d'Art i Arqueologia de Barcelona, que s'està portant a la pràctica, decideix metoditzar la Col·lecció de Santa Àgata i convertir aquell Museu, que fins ara es titulava «Museo Arqueológico Provincial», en Museu d'Epigrafia.

Tots els objectes que no siguin inscripcions, o aquells l'interès primordial dels quals no roman en la part epigràfica, seran posats a disposició de la Junta de Museus, en qualitat de dipòsit de l'Estat, i dipositats per ella dins les Col·leccions dels Museus d'Arqueologia o d'Història de l'art català, segons el seu pla de metodització.

Hi havia a Santa Àgata una obra d'art que mereixia atenció especial, que és el retaule del Conestable de Portugal, obra de Jaume Huguet, que fou expressament encomanat per a la Capella i conservat en ella fins als nostres dies, i a fi que no fos tret d'aquell lloc, es decidí que la Junta de Museus venia obligada a conservar-l'hi, i que perquè ho fes així, l'Estat cedia l'ús de la Capella a la dita Junta.

És, doncs, a base del retaule del Conestable i de disposar de la

Capella, que anem a establir a Santa Àgata un nou Museu, el projecte del qual venim a exposar ací sumàriament».

«La Capella de Santa Àgata és un preciós monument del nostre període gòtic. No tenim ací espai per a fer-ne la seva història, que serà escrita i publicada en son dia (1). Al fons d'aquesta Capella dels Reis d'Aragó, hi ha un retaule que és l'obra magna de Jaume Huguet. El senyor Pallejà, Director del Museu de Santa Àgata, trobà a l'arxiu de la Casa Reial d'Aragó el document, i és per tal aquest retaule obra autenticada d'Huguet, encomanada a aquest per Pere de Portugal i pintada per ésser col·locada en el mateix lloc que ocupa.

És, doncs, tant com una obra d'art de les més belles de la nostra pintura quatrecentista, una relíquia preciosa de la nostra història nacional, i la Capella, alhora que joia arquitectònica i relíquia també, fa de reliquiari d'aquest retaule.

Per a fer-li honor, insuficient com és la Capella, i poc a posta per a la instal·lació de les nostres col·leccions pictòriques, hem cregut reunir, entorn del retaule d'Huguet, en primer lloc, totes aquelles obres d'art sumptuari català que tenen aquest doble caràcter d'art i de relíquia històrica. Per exemple, el frontal i el tern de Sant Jordi, els ornaments episcopals del bisbe Urtg, els tapissos gòtics i renaixement que procedents de la Casa de la Ciutat de Barcelona, hi ha al Museu de la Ciutadella, i encara, completant l'aspecte sumptuós del conjunt que formarien aquests tapissos i peces culminants de l'art sumptuari català, la secció d'orfebreria catalana, amb la sèrie de creus i utensilis d'argent, esmalts, etc.

Voldríem que la Capella de Santa Àgata vingués a ésser a Barcelona una equivalència del Museu de Cluny a París, i a tal efecte hem sol·licitat de l'Ajuntament l'ús de l'edifici gòtic Palau de la família Padellàs, que des del carrer de Mercaders s'ha traslladat a la Plaça del Rei i és anex als Museu de Santa Àgata, per a instal·lar en ell les nostres col·leccions de ceràmica, que són importantíssimes, i les de vidres catalans, que en aquell ambient tindrien un marc molt apropiat a la seva bellesa i a la seva època.

Quantitat considerable de rajols catalans procedents de les cases enderrocades amb motiu de l'obertura de la Via Laietana, que

(1) «*La Real Capilla de Santa Agueda, del palacio de los reyes de Aragón en Barcelona*», *Notas histórico-críticas*, por D. Buenaventura Bassegoda.—Leídas en la excursión verificada a la capilla en 21 de Octubre de 1894.—*Dibujos del autor*.—*Grabados de Joaritzzi y Mariezcurrena*.—103 p.—Tipografía A. C. de F., Girona.—Barcelona, 1895.

el Museu recollí a mesura de l'enderroc dels edificis, que ara són a la reserva, podrien recobrir els murs de les sales de la Casa Padellàs, constituint un marc apropiat a les peces de les vitrines, que s'obririen en el gruix dels murs; de tal manera que aquest Museu de Ceràmica i de Vidres annex a la Capella on hi haurà la Secció d'orfebreria, seria una instal·lació veritablement modèlica i digna de la valor de les col·leccions que contindria.

Destinada la col·lecció de ferros a engrossir la Col·lecció de Cau Ferrat de Sitges i la de Teixits a constituir un Museu especial històric del Teixit a Sant Cugat del Vallès, de les quals parlarem en els vinents números, totes les col·leccions d'art sumptuari català que avui posseïm, restarien instal·lades a Santa Àgata i en l'annex del Palau Padellàs, que constituïrien en el cor de la ciutat un dels més bells Museus d'Europa quant al quadre i al contingut.

Aquest projecte es portarà a realitat aviat. A canvi de l'ús de la Capella, la Junta de Museus ha cedit a l'Estat, lloc a la planta baixa del Museu de la Ciutadella, per a instal·lar el seu Museu Epigràfic, i un cop acabats els treballs d'arranjament dels dits locals, que es porten a cap amb gran activitat, començarà el trasllat dels objectes, que ha de deixar la bellíssima Capella en situació d'esdevenir el Museu projectat, que ací hem descrit.

En el cor de la Barcelona medieval, doncs, es va a establir aquest Museu que esperem inaugurar pròximament, si, com desitgem, la petició de l'ús de la casa Padellàs al Municipi és un fet.—
Joaquim Folch i Torres, Director general dels Museus d'Art».

El CENTRE es creu indicadíssim - com ho abona la seva llarga actuació constant en pro de tot el que sia l'enaltiment dels grans valors espirituals de la Terra - per associar-se a la satisfacció general que ha causat la solució donada a la reorganització sistemàtica dels nostres Museus d'Art, i, d'una manera especial, al de l'històric de Santa Àgata.

P. C. i G.

La responsabilitat literària i d'il·lustració dels treballs que es publiquen en el Butlletí correspon exclusivament als seus respectius autors.